



GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)'NİN DÜNÜ BUGÜNÜ YARINI



Güven ŞAHİN*



Nuran TAŞLIGİL**

Öz

Bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmak için hazırlanan Güneydoğu Anadolu Projesi, 1989 yılında uygulanmaya başlanmış 2005 yılında bitirilmesi planlanmıştır. Toplam 9 ili kapsayan 75.193 km²'lik alanda uygulanan proje başta elektrik üretimi olmak üzere sulama ile senede iki ürün alabilmeyi, hayvancılığı ve bunlara dayalı sanayileri geliştirmeyi hedeflenmiştir. Ancak uygulamada hidroelektrik santrallerinin büyük bir kısmı tamamlanan projenin elektrik üretimiyle ilgili olan kısımları büyük ölçüde tamamlanmış, başta sulama olmak üzere diğer bölümleri en önemlisi mali sorunlar olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı tamamlanamamıştır. Projenin kapsamı daha da genişletilerek 2023 yılında tamamlanması öngörülmüştür. Bu makalede çok kapsamlı olarak planlanan projenin başlangıcı, bugünkü durumu yani gerçekleşme oranı ve gelecekte yapılması gerekenler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Bölgesel kalkınma, Beşeri Coğrafya, Türkiye.

THE PAST THE PRESENT AND THE FUTURE OF SOUTHEASTERN ANATOLIA PROJECT (SAP)

Abstract

Prepared in order to reduce the development gap between regions, in 1989 started the implementation and planned to be completed in 2005. The project that includes total 9 provinces and implements on 75.193 km² area, primarily have been aimed to generate electricity and to be able to get the product two with irrigation in years, and also to develop livestock and industries based on them. Scope of the project, hydroelectric power plants and electricity generation project was completed a large part of its pertinent passages, but at the other departments, especially in irrigation due to fundamentally including financial problems and various reasons was not completed. Finally, further expanding the scope of the project will be completed in 2023. In this study, the beginning of the planned project is a very comprehensive manner, the present status viz realization rate and future needs to be done have been worked to put forth.

Key Words: Southeastern Anatolia Project (SAP), Regional development, Human geography, Turkey.

GİRİŞ

Dünyanın çeşitli ülkelerinde coğrafi özellikler, ekonomik ve sosyal yapı göz önüne alınarak çeşitli kalkınma projelerinin yapıldığı ve uygulandığı görülmektedir. Aynı şekilde Türkiye'de de bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan kalkınma projeleri yapılmıştır. Bunlara örnek olarak Doğu Marmara Kalkınma Projesi (1960), Antalya Projesi (1960),

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, guwen_sahin@hotmail.com

** Marmara Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Coğrafya Anabilim Dalı, ntasligil@marmara.edu.tr

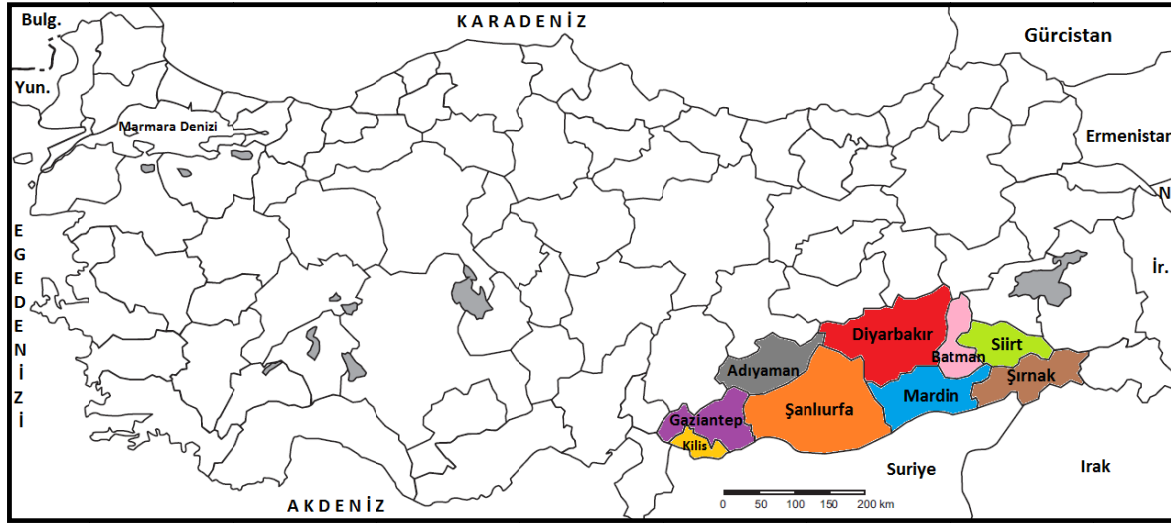


Zonguldak Projesi (1961), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) verilebilir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ise bu şekilde yapılan bölgesel planlama modellerinin en büyüğüdür.

Türkiye'nin az gelişmiş bir bölgesine ekonomik refah götürmek amacıyla yürütülen ve entegre bir proje olan GAP ile çeşitli hizmetlerin yanı sıra tarımsal üretimin artırılması, bunun için geniş ovaların sulanması, enerji açığının kapatılması için de elektrik üretimi amaçlanmıştır. 13 proje içerisinde 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali, 26 sulama ünitesi yer almakta olup 7.490 MW kurulu kapasiteden 27 milyar KWh elektrik enerjisi elde etmek, 630 km. sulama kanalı ve 1.82 milyon hektar alanın sulanması planlanmıştır.

1981'de hazırlanan GAP Master Planı'nın 16 yıllık bir sürede (1990 – 2005) tamamlanması planlanmışsa da gerçekleştirilememiş, süre 2010 yılına kadar uzatılmıştır. Genellikle ülkemizde belirli kadrolar tarafından uygulanmaya başlanan projeler bu kadroların değişmesi ile eski önemini kaybetmektedir. GAP'ta da aynı şey yaşanmış bu nedenle de tamamlanması daha da ileri tarihlere ertelenmiştir.

Cumhuriyet tarihinin en büyük yatırımı olarak kabul edilen; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan projenin toplam alanı 75.193 km² olup Türkiye yüzölçümünün %9.7'si, sulanabilir alanlarımızın da (8.5 milyon km²) %21.4'ünü kapsamaktadır (Yıldız, 2009: 24).



Şekil 1: Güneydoğu Anadolu Projesi Lokasyonu ve Kapsadığı İller

“Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Dünü Bugünü Yarını” başlıklı bu çalışmamızda proje kapsamındaki 9 ilimiz araştırma sahamızı oluşturmaktadır (Şekil 1). Araştırma sahamızda 18.584 km²'lik yüzölçümüyle Şanlıurfa en geniş alana sahip olup ilimizi sırasıyla Diyarbakır (15.355 km²) ve Mardin (12.760 km²) takip etmekte ve bu üç il tüm proje sahasının yarısından fazlasını (%58.1) kapsamaktadırlar. Proje dahilindeki söz konusu 9 il içerisinde 80 ilçe, 195 belediye ve 4.297 köy yer almaktadır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

GAP'ın tarihine baktığımızda oldukça eskiye uzandığı görülmektedir. Projeye ilgili ilk çalışmalar bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile 1936 yılında başlamıştır. Elektrik İşleri Etüt İdaresi (E.İ.E.İ.) tarafından önce Keban ve Kemaliye'de, 1945 yılında da Dicle



Nehri üzerinde akım gözlem istasyonları kurularak veriler toplanmaya ve 1961 yılında da Fırat Planlama Amirliği'nin kurulmasıyla bölgede ilk adımlar atılmaya başlanmıştır.

Kurum önce 1964'te sonrada 1966'da "Fırat Havzası İnkişaf Raporları"nı hazırlamış, 1971'de de "Dicle Havzası Planları"nı yapmıştır (Benek, 2009: 47). Aşağı Fırat Projesi olarak ortaya atılan çalışmalar Dicle Havzası'nın da dahil edilmesiyle Fırat – Dicle Havzalarında "Su ve Toprak Kaynaklarını Geliştirme Projesi" olarak adlandırılmış ve temelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde su ve toprak kaynaklarını geliştirmek amaçlanmıştır.

1989 yılında projede bir başka aşamaya geçilmiştir. GAP Master Planı hazırlanarak kapsamı genişletilmiş Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde baraj, hidroelektrik santralleri ile sulama projelerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı, ulaşım, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörleri de içine alan yani yörenin sosyo – ekonomik kalkınmasını hedefleyen çok sektörlü bir entegre bölgesel kalkınma projesi haline getirilmiştir. 01.06.1989 tarih ve 3569 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanarak 27.10.1989 Bakanlar Kurulu kararı ile Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı (GAP-BK) 20334 sayılı resmi gazetede yayınlanarak kurulmuştur (Benek, 2009: 48).

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1989'da hazırladığı GAP Master Planı'nda bölgenin Türkiye'nin diğer bölgeleri ile arasındaki farkın kapatılması hedeflenmiş bu amaçla 4 esastan oluşan bir strateji benimsenmiştir (Yıldız, 2009: 51).

Bunlar:

1-) Toprak ve su kaynaklarının sulama, sanayi ve kentsel kullanım amaçları için etkin biçimde geliştirilmesi ve yönetilmesi.

2-) Toprak kullanımının optimal ürün denemesi ve tarımsal uygulamalar aracılığı ile iyileştirilmesi.

3-) Tarımsal sanayilerin ve diğer sanayilerin kullanılan yöresel kaynaklar esas alınarak geliştirilmesi.

4-) Göç hareketlerinin kontrol edilmesi bölgeye vasıflı insan çekmek için daha iyi sosyal hizmetler, eğitim ve istihdam sağlanması.

1994 ekonomik krizi ve 1995'ten sonra dünyada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak GAP Master Planı'nın yeni ihtiyaçlara göre revize edilmesi gerektiği düşünülmüş ve bu çerçevede 04.06.1998 tarih 98/11231 sayılı Bakanlar Kurulu kararı doğrultusunda yeniden şekillendirilmiş ve en geç 2010 yılına kadar tamamlanması kararlaştırılmıştır. Alınan karar çerçevesinde 2000 yılında hazırlanan GAP Master Planı "Katılımcı ve sürdürülebilir insani gelişme yaklaşımı doğrultusunda" yeniden tasarlanmıştır. Buna göre GAP insani gelişmeyi merkez alan bir kalkınma projesi haline getirilmiştir. Böylece toprak, su ve insan kaynaklarını geliştirerek toptekun sosyo – ekonomik kalkınmaya yönelik entegre ve sürdürülebilir gelişme ilkesine dayalı bir girişim halini almıştır (GAP-BKİ, 1999: 17 – 18).

Proje, Fırat ve Dicle Havzalarındaki hidroelektrik enerji ve sulama projeleri önderliğinde kırsal ve kentsel kalkınma, ulaşım, sanayi, eğitim, sağlık, bayındırlık, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları kapsamaktadır. Projenin asıl hedefi bölge insanının hayat seviyesini artırarak Türkiye'nin diğer bölgeleri ile arasındaki gelişmişlik düzeyi farkının kapatılmasıdır. Sulu tarıma geçildikten sonra elde edilecek sermaye birikiminin tarla içi hizmetlere aktararak çiftçilerin de projeye finansal olarak katılması sağlanacak ve bu da tarla içinde yapılacak işler için devlet bütçesinden yapılacak harcamaları azaltacaktır.

2001 yılına gelindiğinde projeye gereken paranın ayrılamaması sebebiyle Avrupa Birliği ile 2002 yılından itibaren geçerli olmak üzere 5 yıllık dönemi kapsayan bir finansman anlaşması imzalanmış bu anlaşma çerçevesinde "Kültürel Mirasın Geliştirilmesi", "Kırsal Kalkınma" ve "Küçük ve Orta Ölçekli Girişimcileri Destekleme" projelerinin toplam



finansmanı hibe olarak sağlanmıştır. Finansmanın büyük bölümünün küçük ve orta ölçekli işletmeler ile kar amacı gütmeyen kuruluşların (Belediye, Üniversite gibi) hazırlayacakları projelere destek amacıyla kullanılması planlanmıştır (Yıldız, 2009: 101).

Başlangıçta 2005 sonra da 2010 yılında bitirilmesi planlanan GAP'ın büyük bir kısmının tamamlanamamasından dolayı Mayıs 2008'de Diyarbakır'da GAP Eylem Planı (2008 – 2012) açıklanmıştır.

Bu planın:

- a) Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi,
- b) Sosyal gelişmenin sağlanması,
- c) Altyapının geliştirilmesi,
- d) Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi,

olmak üzere 4 gelişme ekseninde bulunmaktadır. Ayrıca GAP Eylem Planı kuru toprakları suya kavuşturmak, tarımsal üretim ve çeşitliliği artırmak, bölgenin sahip olduğu kaynakları bölge insanının katkıları ile geliştirmek, sürdürülebilirliği sağlamak gibi daha önceki amaçları da geliştirmeyi hedeflemektedir. Su kaynağı hazır, ana kanal inşaatı süren, tasarımı büyük ölçüde tamamlanmış sulama projeleri ile ekonomik görülen birinci seviye pompaj sulamalarının tamamlanması [GAP ile planlanmış 1.882.000 hektar sulama alanının 1.060.000 (%57'sini teşkil eden) hektarının tamamlanması] ve şebeke inşaatlarının kamu – özel işbirliği ile bitirilmesi programlanmıştır (GAP – BKİ, 2008: 22).

Sonuç olarak GAP enerji, tarım, sanayi, ulaşım, hayvancılık, eğitim, sağlık ve çeşitli hizmet sektöründe yapılacak her türlü altyapı, yatırım ve hizmetlerini kapsayan çok yönlü entegre bir kalkınma programıdır. Diğer sektörler kadar hatta onlardan daha çok tarım sektörü açısından önem taşımaktadır. Ancak kaynak eksikliği yüzünden planlanan tarihlere bitirilememiş hatta tamamlanabilmesi için GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi uluslararası kuruluşlarla birlikte projeler uygulamaya başlamış ve bunların finansı Dünya Bankası destekli kredilerle karşılanmaktadır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ'NİN GERÇEKLEŞME DÜZEYİ

Son yıllarda içeriği genişletilmiş olsa da GAP'ın temelini elektrik üretimi ve sulama oluşturmaktadır. Bu amaçla 19 hidroelektrik santrali, 22 baraj, 7.490 MW kurulu güç, 27.387 GWh elektrik üretimi hedeflenmiş olup projelerin 7'si Fırat, 6'sı ise Dicle Havzasındadır. Söz konusu bu iki havzadaki projeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

A. Fırat Havzasındaki Projeler:

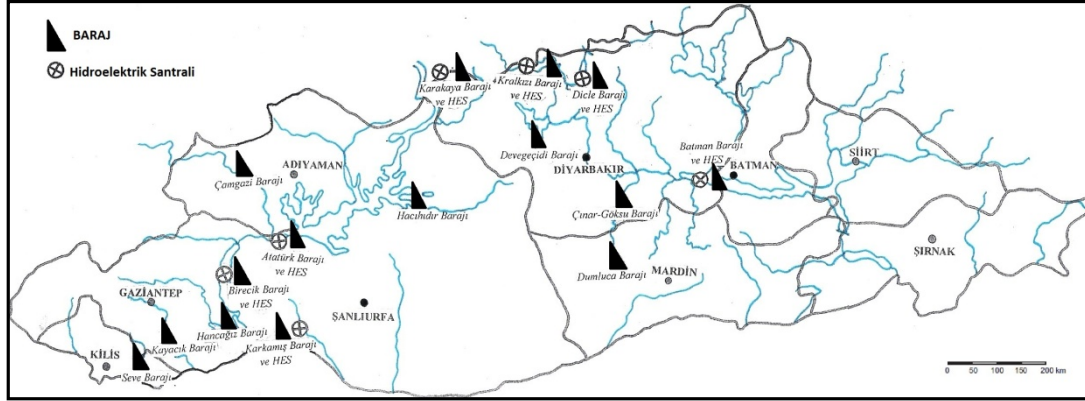
- 1-) Karakaya Projesi: Baraj ve HES
- 2-) Aşağı Fırat Projesi: Atatürk Barajı ve HES, Şanlıurfa HES, Şanlıurfa Tüneli ve Sulaması, Şanlıurfa – Harran Sulaması, Mardin – Ceylanpınar Cazibe Sulaması, Mardin – Ceylan Pınar Pompaj Sulaması, Yas Sulaması, Siverek – Hilvan Pompaj Sulaması, Bozova Pompaj Sulaması.
- 3-) Sınır – Fırat Projesi: Birecik Barajı ve HES, Karkamış Barajı ve HES.
- 4-) Suruç – Yaylak Projesi: Yaylak Ovası Sulaması, Suruç Ovası Sulaması.
- 5-) Adıyaman – Kahta Projesi: Çamgazi Barajı ve Sulaması, Gömikan Barajı ve Sulaması, Koçali Barajı HES ve Sulama, Sırımtaj Baraj ve HES, Fatopaşa HES, Büyükçay Barajı HES ve Sulama, Kahta Barajı ve HES, Atatürk Baraj Gölü'nden Pompaj Sulaması.
- 6-) Adıyaman – Göksu, Araban Projesi: Çataltepe Barajı, Gölbaşı, Abbasiye, Besni, Keysun, Araban, Kızılin, Yavuzeli, İncesu, Pazarcık Sulaması, Erkenek HES.
- 7-) Gaziantep Projesi: Hancıoğlu Baraj ve Sulaması, Kayacık Baraj ve Sulaması, Kemlin Baraj ve Sulaması, Belkıs, Nizip Pompaj Sulaması, Birecik Baraj Gölü'nden Pompaj Sulaması.



Yukarıda sayılan projeler kapsamında Fırat Havzasında toplam 5.304 MW kurulu güçten 20.098 GWh enerji üretimi ile 1.125.776 ha. alan sulama ve bunlara ilaveten münferit projelerden de 14.004 MW kurulu güç, 42 GWh elektrik enerjisi ve 65.615 ha. sulama planlanmıştır.

B. Dicle Havzasındaki Projeler:

- 1-) Kralkızı – Dicle Projesi: Kralkızı Barajı ve HES, Dicle Barajı ve HES, Dicle Sağ Sahil Cazibe ve Pompaj Sulaması.
- 2-) Batman Projesi: Batman Barajı ve HES, Batman – Sol Sahil, Batman – Sağ Sahil Cazibe Sulaması.
- 3-) Batman – Silvan Projesi: Silvan Barajı ve HES, Kayser Barajı ve HES, Dicle – Sol Sahil Cazibe, Dicle Sol Sahil Pompaj Sulaması.
- 4-) Garzan Projesi: Garzan Barajı ve HES, Garzan Sulaması.
- 5-) İlisu Projesi: İlisu Barajı ve HES.
- 6-) Cizre Projesi: Cizre Barajı ve HES, Nusaybin – Cizre – İdil Sulaması, Silopi Ovası Sulaması.



Şekil 2: Güneydoğu Anadolu Projesi Kapsamında Tamamlanan Baraj ve Hidroelektrik Santrallerinin Dağılımı

Bu projelerle Dicle Havzasında 2.172 MW kurulu güç, 72.476 GWh ve 629.655 ha. alanın sulanması yanında münferit projelerle 35.773 ha. alanın sulanması planlanmıştır. Günümüz itibariyle tamamlanan baraj ve hidroelektrik santrallerinin proje bölgesindeki dağılımı şekil 2’de gösterilmiştir.

Yukarıda adı geçen projelerin bir bölümü tamamlanmış bir bölümünde ise henüz bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Konuya GAP’ın temelini oluşturan hidroelektrik enerjisi için yapılanlarla devam edecek olursak bunlardan projenin ilk barajı Karakaya (Diyarbakır) olup 1987’de elektrik üretmeye başlamıştır. GAP’ın en büyük adımı olan Atatürk Barajı (Adıyaman – Şanlıurfa) 1981 yılında derivasyon ve sulama için Şanlıurfa tünelinin inşası ile başlamıştır. Şanlıurfa ilinin 60 km. kuzeybatısında 2.460 MW kurulu güce sahip santral her biri 300 MW gücünde 8 ünitelerden oluşmakta olup barajda 1990’da su tutulmaya ve 1993’te de elektrik üretimine geçilmiştir. Atatürk Barajı’nın 100 km. aşağısında Birecik Barajı 2000 yılında, 32 km. sonrada Karkamış Barajı 1992 yılında devreye girmiştir (Tablo 1).

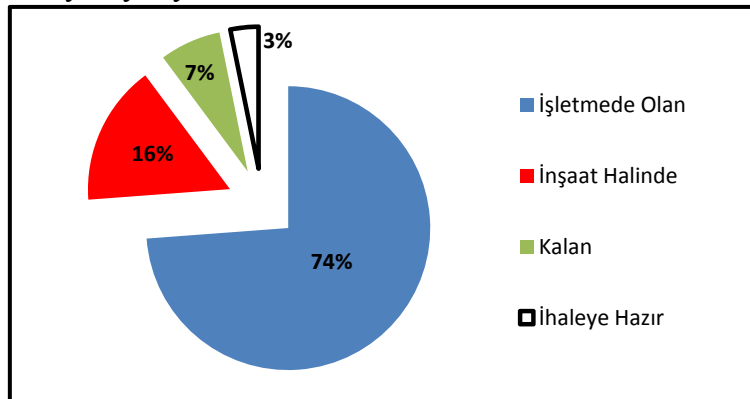
GAP Kapsamında Planlanan Baraj ve HES’ler		İşletmede Olan Barajlar	Bitiş Yılı
FIRAT HAVZASI			
1	Karakaya Barajı ve HES	Karakaya Barajı	1987
2	Hancağız Barajı	Hancağız Barajı	1988



3	Atatürk Barajı ve HES	Atatürk Barajı	1992
4	Karkamış Barajı ve HES	Karkamış Barajı	1992
5	Çamgazi Barajı	Çamgazi Barajı	1998
6	Birecik Barajı ve HES	Birecik Barajı	2000
7	Kayacık Barajı	Kayacık Barajı	2006
8	Koçali Barajı ve HES		
9	Sırımtaş Barajı ve HES		
10	Büyükçay Barajı ve HES		
11	Kahta Barajı ve HES		
12	Çataltepe Barajı		
13	Gömikan Barajı		
14	Kemlin Barajı		
DİCLE HAVZASI			
15	Kralkızı Barajı ve HES	Kralkızı Barajı	1997
16	Dicle Barajı ve HES	Dicle Barajı	1997
17	Batman Barajı ve HES	Batman Barajı	1998
18	Ilısu Barajı		
19	Silvan Barajı		
20	Kayser Barajı		
21	Garzan Barajı		
22	Cizre Barajı		
Münferit Projeler			
FIRAT HAVZASI			
1	Hacıhıdır Barajı ve HES	Hacıhıdır Barajı	1989
2	Dumluca Barajı ve HES	Dumluca Barajı	1991
3	Seve Barajı ve HES	Seve Barajı	2006
4	Besni Barajı		
5	Ardıl Barajı		
DİCLE HAVZASI			
6	Devegeçidi Barajı	Devegeçidi Barajı	1972
7	Çınar – Göksu Barajı	Çınar – Göksu Barajı	1991

Tablo 1: GAP Kapsamında Planlanan Baraj ve HES'ler ile Yıllar İtibariyle İşletmeye Açılanlar

Tablo 1'de de görüldüğü gibi 29 baraj ve 14 HES planlanmış (3'ü münferit), 2010 sonu itibariyle 10 hidroelektrik santrali, 15 baraj tamamlanmıştır. Kurulu güçleri itibariyle hidroelektrik projelerinin %74'ü (5.534 MW) gerçekleşmiş olup (Şekil 3) barajlarda ise bu oran yarı yarıdır.



Şekil 3: 2010 Yılı İtibariyle Baraj ve HES'lerin Gerçekleşme Durumu



2010 yılında Türkiye’de üretilen toplam 51.5 milyar KWh içinde GAP 17.5 milyar KWh’lik üretiminiyle %33.9’luk bir paya sahiptir. Geri kalanların bir bölümü inşaat halinde, bir kısmı ise ihale safhasında olup henüz hiç başlanmayanlar da bulunmaktadır. Her geçen gün enerji ihtiyacı artan ülkede hidroelektrik santrallerinin tamamlanması gerekmektedir.

Projenin sulama boyutundaki gelişmeye bakacak olursak; Bölgede 1981 yılında Şanlıurfa tünellerinin inşası ile başlayan sulama çalışmaları baraj ve kanalların inşası ile devam etmiş ne yazık ki elektrik üretiminin aksine sulama projeleri hedeflenen tarihlere bitirilememiştir.



Foto 1: Atatürk Barajı’ndan Bir Görünüm

Sulama projeleri, suyun biriktirildiği baraj, sulanacak bölgeye suyu taşıyabilmek için ana kanallar ve suyu parsellere ulaştıran şebeke olmak üzere 3 ana ünitelerden oluşmaktadır. Sulamanın ilk adımı olan barajlardan başta Atatürk Barajı’ndan 835.000 ha., Birecik Barajı’ndan 143.000, Kralkızı – Dicle, Batman barajlarından 168.000 ha. ve Çamgazi barajından 7.740 ha. arazi sulanabileceği düşünüldüğünde sulama projelerinin %70’i gerçekleştirilmiştir. Sadece sulama amaçlı Hancağız, Çınar – Göksu, Derik – Dumluc, Hacıhıdır, Devegeçidi barajlarının da bitirilmesiyle sulama projelerinin depolama ünitelerinin çok büyük bir kısmı tamamlanmıştır. Asıl problem ana kanallar ve tarla içi çalışmalarıdır.

	PROJE	Toplam Sulanacak Alan (ha.)
1	Şanlıurfa – Harran Ovası Sulaması	151.419
2	Dicle Sağ Sahil Pompaj	23.085
3	Kayacık Barajı ve Sulaması	20.000
4	Batman Sol Sahil Sulama	18.758
5	Batman Sağ Sahil Sulaması	18.593
6	Yaylak Ovası Sulaması	18.322
7	Mardin – Ceylanpınar (Yukarı Harran) Sulaması	13.455
8	Belkıs – Nizip Pompaj Sulaması	11.925
9	Bozova Pompaj Sulaması	8.669
10	Çamgazi Barajı Sulaması	8.000
11	Hancağız Sulaması	6.945
12	Samsat Pompaj Sulaması	2.806
13	Münferit Projeler	36.548
	TOPLAM	338.525

Tablo 2: 2010 Yılı İtibariyle GAP Kapsamındaki Sulama Projelerinin Gerçekleşme Durumu

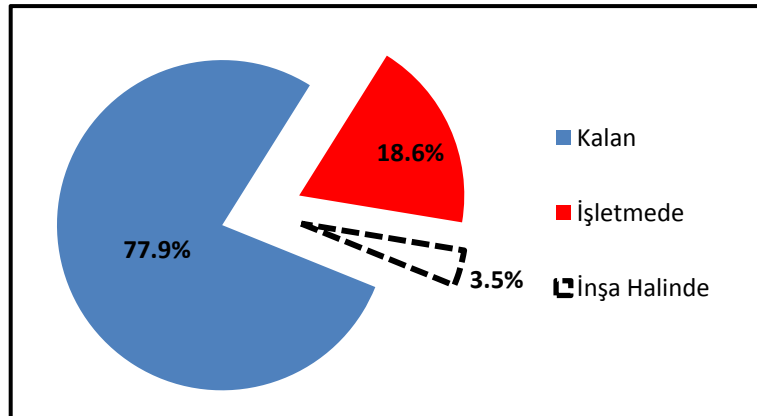


Sulama projelerinin önemli bir kısmı olan Şanlıurfa tünelleri 1994 yılında tamamlanarak Atatürk Barajı'nın suları Harran (Altınbaşak) Ovası'na ulaştırılarak bölgede sulama başlamıştır. Bunlardan sonra yapılan çalışmalarla tamamlanan sulama projeleri için hazırlanan tablo 2'de görüldüğü üzere toplam 338.525 hektarlık bir alanın sulamaya açılması planlanmıştır. Oysaki bu değer sulamaya açılacak alanların sadece %18.6'sını teşkil etmektedir. Bununla birlikte toplam uzunluğu 386 km. olan ve 403.782 ha.'a hizmet edecek üç ana kanal inşaatı tamamlanmıştır.

	PROJE	Toplam Sulanacak Alan (ha.)
1	Dicle Sol Sahil Cazibe Sulaması	193.249
2	Siverek – Hilvan Pompaj Sulaması	156.373
3	Mardin – Ceylanpınar Pompaj Sulaması	116.086
4	Mardin – Ceylanpınar YAS Sulaması	111.939
5	Birecik Baraj Gölü Pompaj	95.976
6	Ceylanpınar Cazibe Sulaması	94.989
7	Suruç Ovası Sulaması	94.814
8	Nusaybin – Cizre – İdil Sulaması	89.000
9	Pazarcık Sulamaları	71.598
10	Garzan Sulaması	60.000
11	Dicle Sağ Sahil Cazibe Sulaması	54.279
12	Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulamaları	52.795
13	Dicle Sol Sahil Pompaj Sulaması	52.123
14	Silopi Ovası Sulaması	32.000
15	Atatürk Baraj Gölünden Pompaj Sulama	29.529
16	Koçalı Barajı ve HES, Sulama	21.605
17	Büyükçay Barajı ve HES, Sulama	12.322
18	Gömikan Barajı ve Sulaması	6.868
19	Bayramlı Regülatör ve Sulaması	4.730
20	Kemlim Barajı ve Sulaması	3.088
21	Seve Barajı Sulaması	1.400

Tablo 3: 2010 Yılı İtibariyle GAP Kapsamındaki Tasarlanan Sulama Projeleri

2010 yılı verilerine göre toplam 1.822.000 ha. sulamaya açılacak alanların ancak 338.525 hektarı (%18.6) sulamaya açılmış, 63.955 hektar (%3.5) inşaatı devam etmekte, geri kalanı da planlama safhasında (%77.9) bulunmaktadır (Tablo 3 – Şekil 4).



Şekil 4: 2010 Yılı İtibariyle GAP Kapsamındaki Sulama Projelerinin Durumu



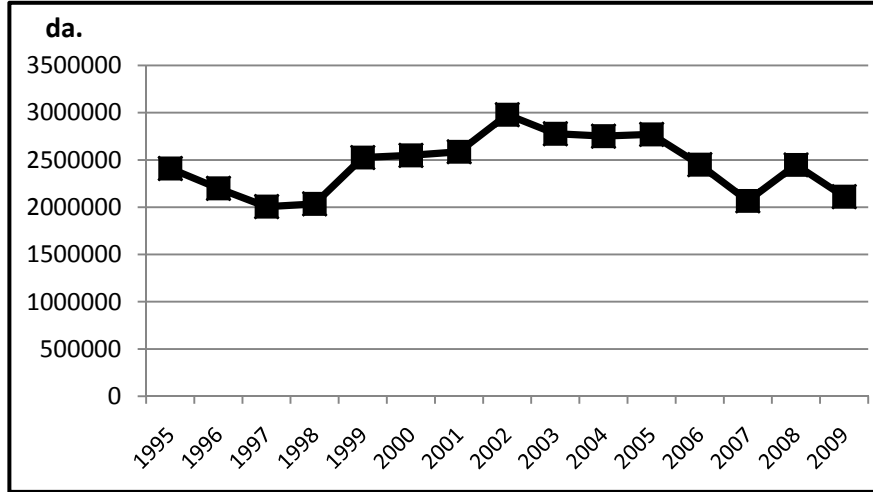
Sulama projelerinin tamamlanamamasının en önemli sebebi ödenek yetersizliğidir. Devlet Su İşleri tarafından yürütülen sulama yatırımları için son 10 yılda talep edilenin çok altında (%10 – 15) ödenek sağlanmıştır. Bu durum ekonomik, sosyal ve teknik açıdan çözümün zorlaşmasına yol açmıştır. Son tahminler mevcut ödeneklerin, aynı seviyede devam etmesi halinde sözü geçen inşaatların tamamlanmasının çok uzun yılları alacağını göstermektedir. 1999 depremi, yaşanan ekonomik kriz ve Enflasyonla Mücadele Programı çerçevesinde yatırımların kısıtlanması, mali kaynak yetersizliği yaratarak programın aksamasına sebep olmuştur. Sulama projelerinin 2010 yılına kadar tamamlanması hedeflenmişken 2023 yılına kadar uzatılmıştır. Bu arada Birecik ve Karkamış Barajlarında olduğu gibi Yaylak Sulaması ve Bozova Pompaj Sulaması I. Kısım inşaatları da dış kredi temin edilmek suretiyle gerçekleştirilmektedir. Başlangıçtan beri GAP'ın en önemli amaçlarından biri olan sulama ne yazık ki planlandığı tarihte tamamlanamamış, en geniş sulama alanına sahip (188.886 ha.) Şanlıurfa'da bile sulamaya açılan alanlar ilde sulanması öngörülen alanların (545.561 ha.) sadece %34.6'sını oluşturmaktadır. En az sulama alanına sahip (3.689 ha.) Adıyaman'da ise sadece %1.4'lük bir kısmı gerçekleştirilmiştir. Ülke genelinde ekonomik olarak sulanabilecek 8.5 milyon tarım alanının 2.9 milyonu sulanmakta olup böylelikle sulanabilen alanların oranı %34'e yükselmiştir. Oysa 2010 yılı itibarıyla GAP kapsamında bu oran sadece %18.6'ya ulaşmıştır.

Bir yıllık ortalama yağışın ürün yetiştirilmesine imkan vermediği bölgede hem her yıl ürün alabilmek hem iktisadi değeri yüksek (pamuk gibi) ürünleri yetiştirebilmek hem de senede iki ürün hasat edebilmek amacıyla yapılması gereken sulama GAP'ın temelini teşkil etmekteydi. Her ne kadar bu alanda yapılan çalışmalar istenilen boyutlara ulaşmasa da bölgede sulamanın başlamasıyla çevresel bir sorun ortaya çıkmıştır. Buda sulama alanlarının artışıyla birlikte gelecekte GAP bölgesini bekleyen en önemli tehlikelerden biri olan tuzlanmadır. Bölgede daha önce de var olan bu tehlike giderek daha vahim bir hale gelmeye başlamıştır. Özellikle sulamaya ilk açılan Harran (Altınbaşak) Ovası'nda yaklaşık 30.000 ha.'lık alan bu sebeple üretim dışı kalmıştır.

Bölgede sulamanın yaygın olarak karık, tava ve taşırma usulüyle yapılması, tarlalara ihtiyacından fazla su verilmesi, sulamalı tarım deneyimi olmayan çiftçilerin yaptığı bilinçsiz ve aşırı sulamalar (vahşi sulama), topografya, toprak özellikleri, iklim koşulları ve yetersiz drenaj nedeniyle tuzluluk sorununu ortaya çıkarmıştır. Gelecekte bu problemin daha da geniş alanlara yayılacağı tahmin edilmektedir.

Tuzlanma tehlikesini asgari düzeye indirmek için aşırı ve bilinçsiz su harcanmasını engellemek, su ücretlerini artırmak, sulama tekniklerinin öğretilmesi ve drenaj şebekesinin mutlaka inşa edilmesi gerekmektedir. Gerekli koruma ve ıslah çalışmaları yapılmadıkça tuzlanma önümüzdeki dönemlerde daha da ciddi boyutlara ulaşabilecek, Harran (Altınbaşak) Ovası'nda olduğu gibi Ceylan, Suruç, Hilvan ve Bozova'da da aynı problemler ortaya çıkabilecektir.

2009 yılında ihale edilen ve 2010 yılında çalışmalara başlanan 15.000 hektarlık Harran Ovası Kapalı Drenaj Projesi ile planlanan 2.794 km. drenaj borusunun 1.065 km. (%38)'si döşenmiş, 222 km. tarla içi yolun 197 km.'si (%89'u) yapılmıştır. Harran Ovası'nda geriye kalan 21.000 ha. alanda ise proje ve ihale çalışmaları devam etmektedir (GAP – BKİ, 2011: 25).



Kaynak: TÜİK, 2012.

Şekil 5: Yıllar İtibariyle Proje Bölgesinde Nadas Alanı Durumu

Bölgede her ne kadar sulanan arazi varlığı genişlemiş olsa da proje bölgesinde nadas alanları hala oldukça geniş bir alan kaplamaktadır. Yağış yetersizliğine bağlı olarak ağırlıklı kuru tarımın yapıldığı yerlerde, toprakta su biriktirilmesini amaçlayan nadas tamamiyle ortadan kaldırılamayacak olsa da alanı önemli ölçüde daraltılabilecek bir uygulamadır. Şekil 5'te de görüldüğü gibi proje bölgesinde nadas alanlarının son 15 yıllık seyrinde önemli dalgalanmalar gözlenmiş olup 2002 yılında 2.979.190 da.'lık alanıyla en geniş sınırlarına ulaşmış, 1997'de de 2.006.010 da.'lık alanla en dar nadas alanı kaydedilmiştir (TÜİK, 2012). Sonuç itibariyle proje bölgesinde nadas alanlarının yaklaşık 3 milyon ila 2 milyon dekar arasında bir değişim gösterdiğinden bahsedebiliriz. 2009 yılına gelindiğinde en geniş tarım alanına sahip Şanlıurfa 1.052.736 da.'lık nadas alanıyla da aynı zamanda bölgenin en geniş nadas alanı sahip ili olup onu sırasıyla Mardin (528.458), Diyarbakır (266.260), Gaziantep (106.633) ve Batman (66.500 da.) takip etmekte olup diğer illerin nadas alanları daha sınırlıdır (TÜİK, 2012).

PROJE BÖLGESİNDE ARAZİ TOPLULAŞTIRMASI

Türkiye ziraatinin en önemli problemlerinden biri topraksız çiftçiler ile toprak mülkiyetinin dağılımının düzensiz olmasıdır. Aynı özellik GAP bölgesi içinde geçerlidir. Toprakların dağılımı ve mülkiyet biçimi bakımından geleneksel bir yapıya sahip olup tarım alanlarının önemli bir bölümü küçük bir kitlenin elinde toplanmıştır. Bölgede topraksız çiftçilerin oranı %50'ye yaklaşmaktadır (Taşlıgil, 2010: 64). Ayrıca çiftçi ailelerinin %53'ü toprağın %50'sine sahip, toprağın %51'i ise sadece %7'sinin mülkiyetinde bulunmaktadır (TÜİK, 2001). Toprak dağılımındaki bu dengesizlik sosyo-ekonomik problemlerin çözümünü zorlaştırmakta ayrıca sulamanın getirdiği nimetlerden de herkesin aynı ölçüde yararlanmasını engellemektedir. Bu durumu ortadan kaldırabilmek için kalıcı ve köklü toprak ve tarım reformu yapılmalıdır. Projenin bir amacı da bozulmuş olan bu yapıyı kısmen de olsa düzeltebilmektir. İşte bu amaçla GAP bölgesinde arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme hizmetleri alanı toplam 2.061.287 ha. olarak belirlenmiştir. GAP Eylem Planı'nda 2005 – 2012 döneminde 29 proje kapsamında 1.181.393 ha. alanda arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin tamamlanması ön görülmüştür.

2009 yılında 53 projenin ihalesi yapılmış Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Batman illerinde toplam 1.187.000 ha.'da çalışmalar sürdürülmüş, 2010 yılında 22 adet projenin ihalesi yapılarak Şanlıurfa, Kilis, Adıyaman, Gaziantep illerinde 847.287 ha. alanda



çalışmalara başlanmıştır. Arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme çalışmalarının yürütüldüğü alanda toprak etüd ve haritalama çalışmaları tamamlanmış, 3.862 km. tarla içi yol yapılmıştır (GAP – BKİ, 2011: 22).

Yukarıda sayılan çalışmaların dışında bu konuda yapılması gereken çalışmalar hem kanuni açıdan eksiklikler hem de bölge halkının anlaşmaz tutumu dolayısıyla çok yavaş ilerlemekte ve daha uzun yıllara yayılacağı tahmin edilmektedir.

PROJE BÖLGESİNDE HAYVANCILIK

Proje bölgesindeki hayvancılık genel olarak meraya dayalı ekstansif hayvancılık şeklindedir. Hayvanlar ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerinde mera alanlarında otlatılmakta, kış mevsiminde ahır ve ağıllarda kaba yemlerle (saman) beslenmektedir. Hayvan varlığı içinde yerli ırklar hakim olup, birim başına verim oldukça düşüktür. Aynı zamanda bölgede hayvancılıkla ilgili işletmelerin önemli bir bölümünün küçük işletme (Aile işletmesi) olması, geleneksel bir yapı arz etmesi ve çiftçinin finansal sıkıntı içinde olması üretimi artırmada önemli bir engeldir. Ayrıca bölgede yem bitkileri ekim alanı oranı Türkiye ortalamasının çok gerisindedir (2009 itibarıyla sadece %3.9'u) (TÜİK, 2012).

Yukarıda sayılan tüm bu olumsuzluklarla birlikte uygulanan yanlış politikalar, çayır ve meraların azaltılması, yaşanan terör olayları sebebiyle bazı meraların kullanılmaması bölgede küçümsenmeyecek sayıdaki hayvan varlığında azalmaya sebep olmuştur. Diğer taraftan bölgenin coğrafi konumu sınırlardan kaçak hayvan girişini kolaylaştırmakta bunun sonucu olarak da zaman zaman hayvan hastalıkları (Sığır vebası, şap gibi) görülmekte, bunlar da önemli kayıplar oluşturmaktadır.

Son yıllarda tüm Türkiye genelinde olduğu gibi bölgede de hem küçükbaş hem de büyükbaş hayvan sayısında önemli azalmalar görülmektedir. Bu durumu rakamlarla ifade edecek olursak 1991 yılında 725.270 olan sığır (yerli, kültür, melez) sayısı 2000 yılına kadar azalarak 649.080 ve 2009 yılında da 613.500'e; manda 11.008'den 4.935'e; deve de 169'dan 54'e düşmüştür (Tablo 4) (TÜİK, 2012).

Hayvancılık içerisinde bölgede yaygın olan küçükbaş hayvancılıktır. Bölgede hayvan varlığındaki azalma küçükbaş hayvancılıkta da görülmektedir (Şekil 5A). 1991'de 5.685.570 olan koyun sayısı, 2009'da 1 milyonu aşan bir gerilemeyle 4.498.262'ye düşmüştür. Buna karşılık bölgede 1997'den önce beslenmeyen merinos koyunu 2000'de 300'e ve 2009'da 21.733'e yükselmiştir. Keçiye gelince (Kıl ve Ankara keçisi) iki milyona yakın olan toplam miktarı (1991'de 1.964.548) neredeyse bir milyona inmiştir. Bu grupta asıl önemli azalma ise Ankara keçisinde görülmüştür. Adı geçen tarihlerde 80.531 olan sayısı 12.742'ye kadar düşmüştür. Böylece toplam keçi sayısı 1991'de 1.964.548'e, 2000'de 1.309.870 ve 2009'da 1.124.964'e inmiştir (Taşlıgil, Şahin, 2010: 85).

Bölgenin binek hayvanlarındaki azalma diğer gruplara göre daha fazladır. Motorlu taşıtların giderek artması böyle bir sonucu hazırlamıştır. Tablo 4'te görüldüğü gibi 1991 yılında 83.517 olan at varlığı 2009 yılına gelindiğinde %70'ten fazla bir gerilemeyle 22.358'e düşmüştür. Benzer gerileme katır ve eşek varlığında da gözlenmekte olup 1991'deki 117.209 adet eşek 2009'da 21.363'e; 1991'de 37.967 adet olan katır da 2009'a gelindiğinde 10.252'ye gerilemiştir (TÜİK, 2012).

Hayvan Cinsi	1991	2000	2009
Sığır (Yerli)	645.530	451.410	330.724
Sığır (Melez)	63.705	166.350	216.608
Sığır (Kültür)	16.045	31.320	92.088
Manda	11.008	43.090	49.035



AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 36

Mayıs – Haziran 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>



Deve	169	220	54
At	83.517	43.250	22.358
Eşek	117.209	57.330	21.363
Katır	37.967	17.740	10.252
TOPLAM	238.693	118.320	53.973

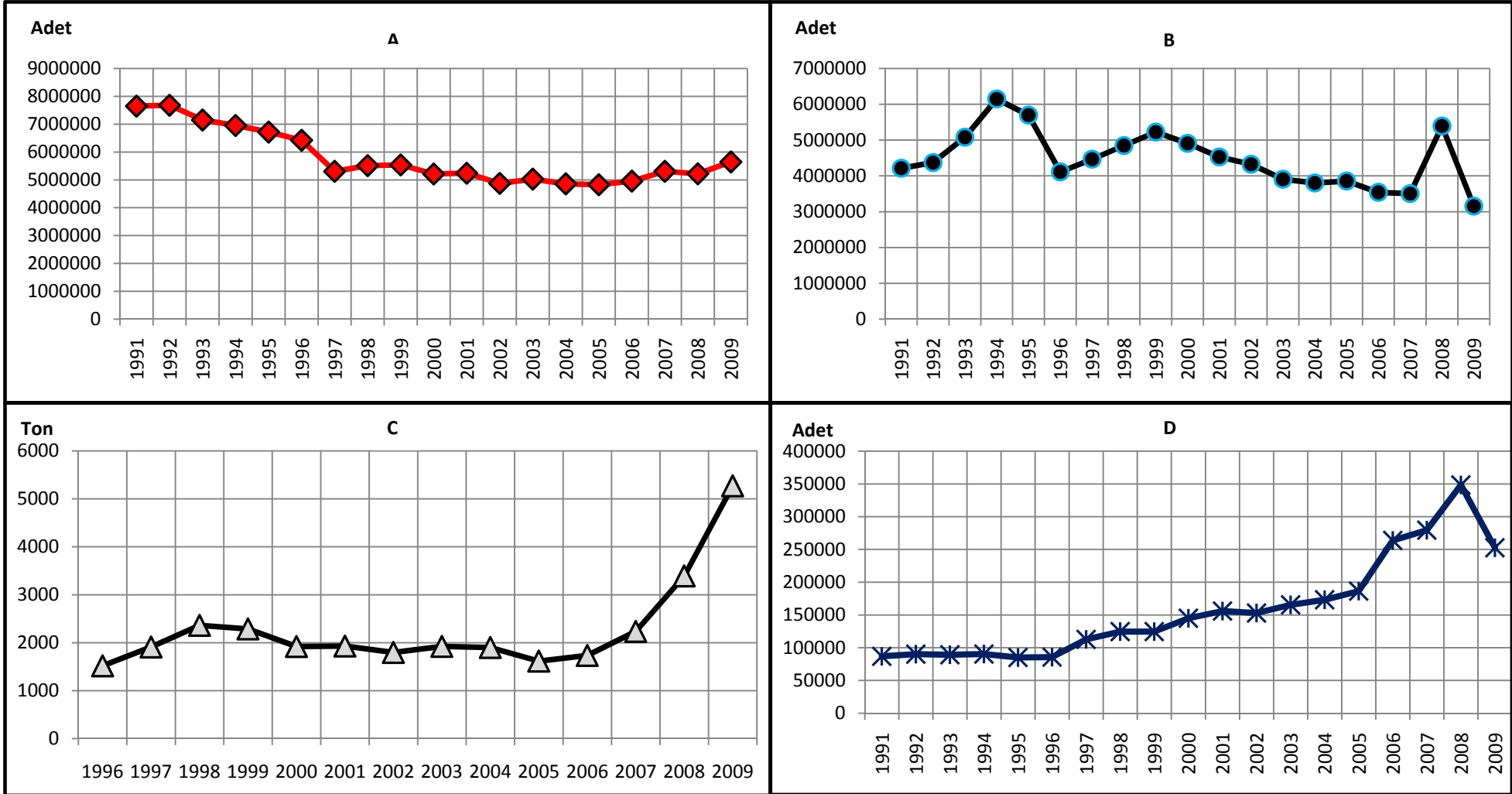
Kaynak: TÜİK, 2012.

Tablo 4: Yıllar İtibariyle GAP Bölgesi'nin Büyükbaş ve Binek Hayvan Varlığı

Projenin amaçlarından biri de bitkisel üretimle birlikte hayvancılığı daha iyi hale getirmektir. Yapılan münferit çalışmaların dışında (Süt Sığırcılığının Desteklenmesi için 2009'da çıkartılan Kararname çerçevesinde 83 müracaata gerekli yardım yapılması gibi) proje kapsamında hayvancılıkta önemli bir gelişme görülmemiştir. Bölgede yürütülen ıslah çalışmalarında başarı sağlanamamış gerek büyükbaş gerekse küçükbaş hayvan varlığının genetik yapısında istenilen ölçüde gelişme olmamıştır. Sulama hedeflerine ulaşmadığı için bölgede mısır ve bunun gibi yem bitkileri yetiştirilmesinde de artış meydana gelmemiştir.

GAP kapsamında hayvanların yüksek verimli ari ırklarla ıslah edileceği, besi hayvancılığı yapılması, sulu koşullarda üretilen hayvan yemi bitkileri ile hayvan yetiştiriciliğinin yapısal dönüşümü gerçekleştirilememiştir. Hayvancılık sektörü için yem üretimini özendirici ve teşvik edici önlemler süratle alınmalı, hayvan ıslah çalışmaları yaygınlaştırılmalı ve sınırlı sayıdaki sözleşmeli hayvancılık projelerinin sayısı artırılmalıdır.

Kümes hayvanları üretimi alternatif hayvansal protein kaynağı olarak önemli bir potansiyel oluşturmaya rağmen bölgede kümes hayvanları varlığında da azalma olduğu şekil 5B'de görülmektedir. Et tavuğunda bir artış (193.660'tan 439.480'e) yaşanmışsa da yumurta tavuğunda bir milyondan fazla ve bu gruba giren diğer hayvanlarda (ördek, hindi, kaz) kayda değer azalmalar görülmektedir. Oysa sadece bölge halkının beslenmesinde değil Ortadoğu pazarına yakınlığı, ürünlerin ulaştırma maliyetlerinin azlığı dolayısıyla bölge için kanatlı hayvan yetiştiriciliği önemli bir faaliyettir. Bütün bu avantajlar göz önünde bulundurularak kümes hayvanları besiciliği mutlaka desteklenmelidir.



Kaynak: TÜİK, 2012. **Şekil 6:** Yıllar İtibariyle GAP Bölgesinde Hayvancılık Değerleri: A: Küçükbaş Hayvancılık, B: Kanatlı Hayvan Varlığı, C: Su Ürünleri, D: Kovan Sayısı



GAP'ta mevcut arı kovanı sayısı az olup büyük bir kısmı ilkel kovanlardan oluşmaktadır. Bal ve balmumu üretimi ise oldukça düşüktür. Kovan başına bal üretimi Türkiye'de 16 kg./koloni iken bölgede 10 kg./koloni düzeyindedir (Koçak, 2006). Bölgede arıcılık doğal bitki örtüsünün yüksek yaz sıcaklıkları nedeniyle kuruması ve bölgenin özel güvenlik şartlarının gezgin arıcılığa izin vermemesi nedeniyle daha fazla gelişme imkanına sahip değildir. Yine de topraksız ve az topraklı çiftçilere ek gelir yaratması açısından bölge için önemlidir. Bu yüzden kovan sayısı giderek artmaktadır. 1991 yılında eski ve yeni kovan toplamı yalnız 86.808 iken 2008 yılına kadar düzenli denebilecek bir artış seyriyle 19 yıllık süreç içerisinde en yüksek değer olan 348.541'e ulaşmış, 2009'da ciddi bir gerilemeyle 252.592'ye inmiş bulunmaktadır (Şekil 5D).

Bölgedeki arıcılığa bağlı olarak bal üretimi de yıldan yıla artış göstermiştir. 2009 yılına gelindiğinde toplam 3.238,075 ton bal ve 189,510 ton balmumu üretimi gerçekleşmiştir. Aynı yıl itibarıyla bal üretiminin iller bazındaki durumuna baktığımızda 1.119,338 ton ile Diyarbakır en fazla bal üreten il olup sırasıyla Adıyaman (540,918), Siirt (377,118), Mardin (369,066), Şanlıurfa (304,270) ve Batman (264,816 ton) gelmektedir (TÜİK, 2012). Proje bölgesinin diğer illerindeki bal üretimi ise kayda değer seviyede değildir.

Arıcılık az sermayeli ekonomik bir faaliyettir. İşlenmeyen tarımsal arazilerin değerlendirilmesi açısından desteklenmesi, bölgedeki geleneksel arıcılığın yerine modern kovanlarda yapılı hale getirilmesi, arıcılığa danışmanlık yapacak kurum ve sivil toplum örgütlerinin kurularak alternatif geçim kaynağı haline getirilmesi gerekmektedir. Oysa GAP kapsamında organik bal üretimi için kovan dağıtılmasının dışında bu konuyla ilgili önemli bir uygulama bulunmamaktadır.

Bölgedeki su ürünleri üretim durumuna baktığımızda, baraj gölleri daha önce sadece akarsularda yapılan balıkçılığa yeni bir potansiyel oluşturmuştur. Bunlardan en önemli çalışma Atatürk Barajı'nda DSİ Genel Müdürlüğünce yapılmış ve olumlu sonuçları 2007 yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bölgede su ürünleri miktarı 5.271 tona ulaşmıştır (Şekil 5C). Bu miktarın 1.390 tonu avlanan, 3.881 tonu ise yetiştirilen (kültür balıkları) balıklardan oluşmaktadır (TÜİK, 2012). Avlanan balıklar içinde en fazla sazan, kültür balıkçılığında ise alabalık yer almaktadır.

Yapılacak desteklerle gelecekte bölge halkının protein ihtiyacının bir bölümünün bu yolla karşılanabileceği tahmin edilmektedir. Bunun için kredi, eğitim ve kooperatif çalışmalarına hız verilmelidir. Nitekim proje bölgesinde balıkçılık diğer hayvancılık faaliyetlerinin aksine özellikle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren en istikrarlı ve hızlı artışı gösteren sektördür.

Son olarak bölgedeki diğer bir faaliyette ipekböcekçiliğidir. 1994 yılında proje bölgesinde 27 köyde toplam 553 hane, 1.110 kutudan toplam 27 ton yaş ipek kozası elde etmiş bu değer 2004 yılında 34,94 tona yükselmiştir. 2009'a gelindiğinde bölgede 26 köyde, 736 haneden, 2.361 kutu açılmış ve 47,10 ton yaş ipek kozası elde edilmiş olup bu değerle Türkiye toplam yaş koza üretiminin %34.5'i gibi önemli bir kısmını bölge sağlamaktadır (TÜİK, 2012). Yaş kozanın tamamına yakını Diyarbakır'da gerçekleşmekte olup üretim bakımından 46,7 ton ile Kulp ilçesi bu faaliyet açısından önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. İpekböcekçiliği de arıcılıktaki gibi ciddi yatırım masrafı gerektirmeksizin çiftçiye ek bir gelir sağlayacak önemli bir faaliyet olup bu kapsamda proje bünyesinde dikkat çekilmesi gereken bir hayvansal üretim biçimidir.



PROJE BÖLGESİNDE SANAYİ

GAP bölgesi Doğu Anadolu ile birlikte Türkiye'nin sanayide en geri kalmış bölgesidir. Bölgenin gerek fiziki gerekse beşeri özellikleri uzun yıllar sanayileşmesine imkan vermemiştir. Planlı Kalkına Dönemi'nden itibaren alınan tedbirler çeşitli sebeplerden ötürü sonuç vermeyince bugünkü tablo ortaya çıkmıştır.

GAP ile birlikte bölgeye birtakım yatırımlar başlamışsa da özellikle terör, planların uygulanmasını güçleştirmiştir. Bugün bölgede sanayi denilince akla tarıma dayalı sanayiler (Gıda, içki, deri, tütün, dokuma, giyim eşyası) bunların başında da tekstil sanayi (3/4'ü) gelmektedir. Sanayinin bir diğer özelliği de var olanların belirli yerlerde toplanmış olmasıdır. GAP Master Planı'nda "Kırık Gelişme Aksı" olarak tanımlanan Gaziantep – Şanlıurfa – Diyarbakır esas gelişme eksenini olarak görülmüştür. Söz konusu bu merkezlerden Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır'ın imalat sanayi içindeki payı %80'i aşmaktadır. Gaziantep ise bölgedeki sanayinin yarısından fazlasına (%52.3) sahiptir.

Ülkemizde ekonomik kalkınmanın tüm bölgelere dengeli dağılımı ve bölgeler arasındaki sosyal, ekonomik ve tabii dengesizlikleri dikkate alarak sanayileşmenin sağlanmasında organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin kurulması ulusal politika olarak uygulanmaktadır. Bu politika çerçevesinde GAP bölgesinde O.S.B. alanları tesis edilecek yerleşmeler belirlenmiştir. Proje kapsamında bölgede 14 organize sanayi bölgesi, 10 küçük sanayi sitesi ve 1.225 KOBİ'nin desteklenmesi yer almıştır.

İller	Üretimdeki Firma Sayısı	OSB Çalışan Kişi
Adıyaman	15	3.254
Batman	20	817
Diyarbakır	68	350
Gaziantep	1. Etap	16.000
	2. Etap	27.800
	3. Etap	18.200
	4. Etap	8.800
Kilis	26	550
Mardin	51	4.000
Siirt	2	45
Şanlıurfa	Merkez 1	-
	Merkez 2	200
TOPLAM	534	80.016

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011.

Tablo 5: GAP Eylem Planı Kapsamında Tasarlanan OSB Firma ve Çalışan Sayısı

Hedeflenen 14 sanayi bölgesinden önce 12 tanesi tamamlanmıştır. Tablo 5'te görüldüğü gibi bunlardan 4 tanesi Gaziantep ilinde bulunmaktadır. Geriye kalanlardan Nizip ve Şırnak'takilerin inşaatı 2008'de tamamlanmıştır. İhtiyaca kafi gelmeyince daha sonra bunlara yenileri ilave edilmiştir. İnşaatı devam edenler ile faaliyete geçenler tablo 6'da gösterilmiştir.

İller	Proje Yeri	Üretimdeki Firma	OSB'de Çalışan Kişi
Adıyaman	Merkez	1	700
	Besni	2	530
	Gölbaşı	-	30
	Kahta	-	-
Batman	Tevsii	-	-
Diyarbakır	Merkez	-	-
Gaziantep	Merkez	-	-



Kilis	Merkez	-	-
Mardin	Merkez	-	-
Şanlıurfa	Birecik	-	-
	Merkez 2	-	-
Şırnak	Cizre	-	-
TOPLAM	12	3	1.260

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011.

Tablo 6: İnşaatı Devam Eden ve Yeni Biten Organize Sanayi Bölgeleri ve Çalışan Sayısı

GAP bölgesinde devam eden OSB projeleri ise Adıyaman (Merkez'e ilave, Gölbaşı, Besni, Kahta), Batman (Tevsii), Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa (Birecik)'dir. Bu çalışmalarla bölgede 2002 yılında 1.102 olan işletme sayısı 2005'te 1.739 ve 2009'da 2.083'e, istihdam edilen kişi sayısı ise 39.102'den 73.601'e ve daha sonra da 86.641'e yükselmiş bulunmaktadır.

Başlangıçta 10 küçük sanayi sitesi sayısı daha sonra 32'ye çıkartılmış, büyük bir kısmı tamamlanmış bazılarının projeleri yapılmış bazılarının da altyapı çalışmaları sürmektedir. Bu sanayi siteleri Adıyaman (Merkez, Gölbaşı, Besni), Batman (Merkez'e ek), Diyarbakır (Bismil, Merkez, Merkez Oto Tamirciler III. Bölüm, Merkez Marangoz, Ergani, Silvan), Gaziantep (Merkez I., II., III. Bölüm, Merkez Ayakkabıcılar, Merkez 25 Aralık, Islahiye, Nizip I., II. Bölüm, Oğuzeli, Nurdağı), Kilis, Mardin (Kızıltepe, Nusaybin, Merkez), Siirt (Merkez), Şanlıurfa (Merkez I., II., Siverek, Suruç, Birecik, Fırat), Şırnak (Merkez) illerinde ve Diyarbakır'da 1.539, Gaziantep'te 4.201, Şanlıurfa'da 1.392, Adıyaman'da 668, Mardin'de 544, Batman'da 400, Kilis'te 250, Siirt'te 128 ve Şırnak'ta 100 olmak üzere toplam 9.237 adet işyeri yapılmıştır. Ayrıca Adıyaman, Gaziantep, Kilis, Şırnak'ta devam etmekte olan KSS'de toplam 380 işyeri bulunmaktadır (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011).

GAP Eylem Planı'nda 1.225 KOBİ'nin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda rekabete dayalı hibe programları aracılığıyla seçilen projelere destek sağlanmaktadır. GAP Eylem Planı'nda destek kredisi alan işletme sayısı Gaziantep 375, Diyarbakır 250, Şanlıurfa 250, Mardin 125, Adıyaman 75, Kilis 45, Şırnak 38, Siirt 37 ve Batman'da 30, olmak üzere toplamda 1.225'tir.

	Adıyaman	Batman	Diyarbakır	Kilis	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Gaziantep	Şırnak	TOPLAM
Gıda	58	25	46	32	32	20	90	212	6	521
Tekstil ve Deri	123	14	62	3	9	2	189	526	1	929
Kimya Petrol Plastik	14	17	17	7	13	2	38	117	6	231
Taş ve Toprağa Dayalı	8	15	75	3	3	9	14	36	8	171
Makine Metal	10	4	21	1	2	6	29	108	3	184
Orman ve Kağıt Ürünleri	3	4	6	1	2	2	-	29	-	47
TOPLAM	216	79	227	47	61	41	360	1.028	24	2.083

Kaynak: GAP'ta İmalat Sanayi 2009 Durum Raporu, 2011.

Tablo 7: 2009 Yılı GAP Bölgesi İmalat Sanayi Tesisleri Sayısının İllere Göre Dağılımı

Projeden önce bölgede fabrika ve çalışan işçi sayısı ile sağlanan gelirin çok düşük olduğu sanayinin bölgede yavaş bir gelişiminden söz edilebilir. 2009 yılı mevcut tesislerin sanayi kollarına göre dağılımında da toplam 2.083 tesisin %45'i deri ve tekstil, %25'i gıda, %11'i kimya – petrol – plastik, %9'u makine – metal, %8'i taş ve toprağa dayalı, %2'sini de orman ve kağıt ürünleri oluşturmaktadır (Tablo 7).



İşsizlik oranının yüksek olduğu ve bu yüzden bölge dışına büyük ölçüde göç veren proje bölgesinin daha önce alınan tedbirlerin yanında GAP ile sanayinin gelişmesi için altyapı yatırımları gerçekleştirilmiş ancak sermayenin az, iş güvenliğinin olmaması ve halkın alım gücünün azlığı istenilen gelişmeye izin vermemiştir. Sadece kalkınmada öncelikli iller statüsüne alınan Gaziantep hızla sanayileşmiş ve bugünkü durumuna gelmiştir. Bölgede sanayinin gelişmesi için daha başka yapıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir.

PROJE BÖLGESİNDE TURİZM

Projede bölgenin turizm potansiyelini ortaya çıkartmak adına bölgenin zengin kültür ve tarihi mirasının korunması, tanıtılması, turizme açılmasına yönelik altyapı çalışmalarının hazırlanması ve turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi (İnanç, fuar, kongre, termal, ekoturizm gibi) hedeflenmiştir. Bölgenin bir bölümü Paleolitik'ten günümüze kadar kesintisiz yerleşim alanı olup birçok uygarlığın izlerini taşımaktadır. Arkeolojik, tarihsel, kültürel açıdan çok zengin olan bölge ne yazık ki çok yakın bir tarihe kadar bu avantajını değerlendirememiştir. Türkiye'de öne çıkan deniz turizmi merkezlerine uzak oluşu, sermayenin sınırlı ve asayişsizlik turizmin gelişmesini engellemiş ve bölge turizmden önemli bir pay alamamıştır. Bölgenin turizm zenginliklerini kısaca özetlersek:

Diyarbakır'ın Çayönü'nde, Şanlıurfa'nın Göbeklitepe'de yapılan kazılarda Paleolitik'e kadar inilmiş ve çeşitli medeniyetlere ait zengin bir miras günümüze taşınmıştır.

Son yıllarda öne çıkan inanç turizmiyle ilgili eserlerin başında Eyüp Peygamber'in Türbesi, Sabır Mağarası, Hz. İbrahim'in Balıklı Göl'ü, Şuayp, Yakup ve Musa Peygamberlerin yaşadığı alanlar, camiler, kiliseler (Özellikle Meryem Ana Süryani Kadim Kilisesi, Surp Gregos vb.), manastırlar ve türbeler (Rahime Hatun gibi) gelmektedir.



Foto 2: Göbeklitepe (Şanlıurfa) Kazı Alanından Bir Görünüm

Termal turizmle ilgili olarak proje bölgesinin termal kaynakları arasında; Adıyaman'da Besni – Tilek Kaplıcaları, Rötikan, Bistikal, Bigar Madensuları; Gaziantep – Kartalköy içmeleri; Mardin – Germav Ilısu kaynağı; Siirt – Billoris sıcak su kaynakları bulunmaktadır. Mardin – Germav, Batman –Taşlıdere'de Holi Kaplıcaları kullanılmaktadır. Bölgenin en önemli ve en tanınan kaynağı ise Diyarbakır – Çermik'tir. Birçok pansiyon,



kaplıca tesisleri ile “Dicle Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi” olarak yararlanılmaktadır. Şanlıurfa – Karaali kaplıcası daha öncekilere ilave olarak 2000 yılında 54 daireden oluşan apart oteli dışında diğer sayılanlarda nitelikli tesisler yoktur (Şahin, 2011: 513). Sağlık turizmi açısından önemli olan bu merkezlerin daha iyi tesislere kavuşturulması kaynakların çevresinde yeni bir geçim kaynağı oluşturacaktır.

GAP kapsamında Şanlıurfa Valiliği tarafından Karacadağ’da kayak pistleri düzenlenerek kış sporları merkezi kurulmuş bir kafeterya ve hizmet evinden oluşan tesis kasım ayından itibaren 4 aylık kayak sezonu boyunca kullanılmaktadır. Modernizasyonun sağlanması kayak parkurlarının geliştirilmesi ve kayak tesislerinin yapılması ile kış turizmi kapsamında daha faal kullanılabilir.

İller	Sivil Mimarlık	Kalıntılar	Dinsel Yapılar	Anıt ve Abideler	Doğal Varlıklar
Adıyaman	9	22	45	2	2
Batman	8	5	31	-	2
Diyarbakır	476	6	126	-	4
Gaziantep	783	5	64	2	5
Kilis	228	1	28	2	3
Mardin	709	6	126	-	26
Siirt	21	1	44	-	1
Şanlıurfa	699	8	95	1	4
Şırnak	11	3	22	-	1
TOPLAM	2.944	57	581	7	48

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011.

Tablo 8: Kültür ve Turizm Bakanlığı Tarafından İllere Göre Tescillenen Eser Sayısı

Tarih ve kültür varlıkları açısından zengin olan bölgede 2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2.944 sivil mimarlık ve 581 adet dini mimarlık örneği tescillenmiştir. Ayrıca çok sayıda anıt ve abideler, kalıntılar ve doğal varlıklar bulunmaktadır. Gaziantep 783 sivil mimari eser ile ilk sırada yer alır. Mardin (126) ve Diyarbakır’da (126) tescilli dini mimarlık örnekleri açısından Gaziantep’i takip etmektedir (Tablo 8).

İller	SİT ALANLARI						
	Arkeolojik	Kentsel	Doğal	Tarihi	Kentsel Arkeolojik	Arkeolojik ve Doğal	TOPLAM
Adıyaman	102	-	4	-	-	-	106
Batman	12	-	-	-	-	-	12
Diyarbakır	142	1	2	-	-	2	147
Gaziantep	213	1	1	-	-	-	215
Kilis	27	1	-	-	-	-	28
Mardin	108	4	2	-	-	-	114
Siirt	17	-	-	-	-	-	17
Şanlıurfa	373	4	2	1	3	1	384
Şırnak	3	-	-	-	-	-	3
TOPLAM	997	11	11	1	3	3	1.026

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011.

Tablo 9: 2010 Yılı İtibariyle GAP Bölgesi’nin İller Bazıda Sit Alanları

Kültür varlıklarını daha iyi koruyabilmek için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sit alanları ilan edilmeye başlanmıştır. 2010 yılı sonu itibariyle bölge illeri arasında Şanlıurfa (384), Gaziantep (215) ve Diyarbakır (147) illeri sit alanı varlığı bakımından ilk sıralarda yer almaktadır (Tablo 9).



Proje bölgesi biyolojik çeşitlilik açısından Türkiye'nin diğer bölgelerine göre gizli kalmış bir hazine gibidir. Burada 246'sı Türkiye'de, 74'ü ise sadece bu bölgede yaşayan 320 endemik bitki tespit edilmiştir. Bölge, Birecik'teki kelaynaklar (*Geronticus eremita*), Ceylanpınar'daki ceylanlar (*Gazella Subgutturosa*) ve Fırat boyundaki kaplumbağalar dışında pek çok kuş, memeli, sürüngen ve kelebeğe ev sahipliği yapar. 2001 – 2002 yılları arasında Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı altında yürüttüğü “GAP Biyolojik Çeşitlilik Araştırması” Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik açısından az bilinen bu bölgesinde 42 sürüngen ve çift yaşamlı türün yaşadığı ve birçok kuşun bu bölgede ürediği belirlenmiştir. Çalışmalar sonucunda Harran Kertenkelesi (*Acanthodactylus harranensis*) yeni bir tür olarak kayıtlara geçerken, Bozkır Ötleğeni (*Sylvia conspicillata*)'nin Türkiye'deki ilk üreme alanlarının Karacadağ olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca 2006'da Doğa Derneği öncülüğünde hazırlanan “Türkiye Önemli Doğa Alanları” (ÖDA) çalışması sonucunda bölgede her biri farklı tür grupları için küresel ve bölgesel öneme sahip 22 ÖDA tespit edilmiştir.



Foto 3: Islahiye – Yesemek Açık Hava Müzesinden Bir Görünüm (Gaziantep)

Bölgenin diğer turizm zenginliklerini milli parklar ve koruma alanları teşkil etmektedir. Bu gruba Nemrut Dağı Milli Parkı (Adıyaman), Tek Tek Dağları Milli Parkı (Şanlıurfa), Kızılkuyu Yaban Hayatı Geliştirme Sahası (Şanlıurfa), büyük bölümü sular altında kalan Halfeti, Ilısu Barajı ile sular altında kalacak Hasankeyf örnek olarak verilebilir.

Turizm zenginliklerine proje kapsamında bölgede yapılan barajlarda katılabilir. Zira bu barajlarda sportif olta balıkçılığı da dahil olmak üzere çeşitli su sporları (kano, su kayağı vb.) yapılabilmektedir. Örneğin; Atatürk Barajı'nda yılda bir kere su sporları şenlikleri yapılmaya başlanmıştır. Diğer barajlarda da bu sporların altyapısının oluşturulması turizmin geleceği için önemlidir.

Kısaca yukarıda saydığımız zenginliklerden daha iyi yararlanabilmek için GAP kapsamında birçok plan ve program yapılmıştır. Bunlardan “GAP Bölgesel Kültürel Miras Programı”nın 3 ana hedefi vardır:



A. GAP kültürel mirası geliştirme girişimleri ile bölgede yaşayan insanların ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirmek.

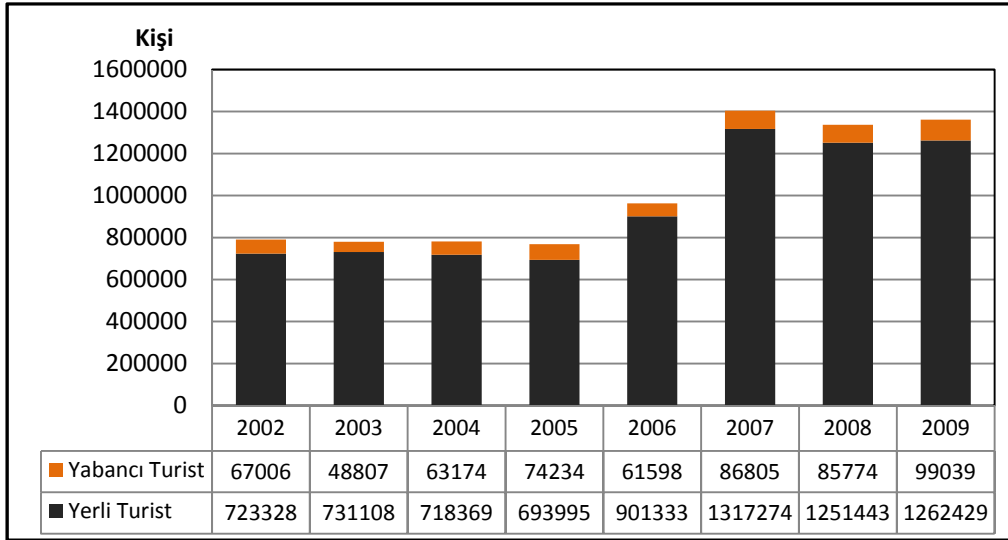
B. Bölgedeki kültürel miras ve turizmin sürdürülebilir gelişimini sağlamak için bir eylem planı (Kültürel Miras Hibe Planı) hazırlanmasına yardımcı olmak.

C. A.B. uygulamaları doğrultusunda Kültürel Mirası Geliştirme Eylem Planı'nın hazırlanmasına yardımcı olmak. A.B. standartlarına uygun bir kültürel mirasın geliştirilmesi ile ulusal ve bölgesel kapasitenin artırılması hedeflenmektedir. Bu programla 2003 yılında 37 proje devreye girmiş ve 4 yıl sürmüştür.

Bu kararlar çerçevesinde GAP Eylem Planı (2008 – 2012) hazırlanmış ve toplam 73 eski eserin onarılması öngörülmüş, 2008 – 2009'da 25 eserin onarımı yapılmıştır. 2010'da 57 eserin onarımının yapılması planlanmış, bunlardan 30'unun ihalesi yapılmıştır.

Eylem Planı dahilinde kültürel varlıkların korunması ile 4 cazibe merkezinin oluşturulması planlanmışsa da bu konuda önemli bir çalışma henüz gündemde değildir.

Projeye birlikte bölgede turizm açısından önemli çalışmalar yapılmıştır. Bölgenin turizm potansiyeli ortaya çıkartılmış ve "GAP Turizmi" adı altında bölgeye yapılan seyahatler ve turist sayısında genel olarak bir artmış yaşanmıştır.



Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011.

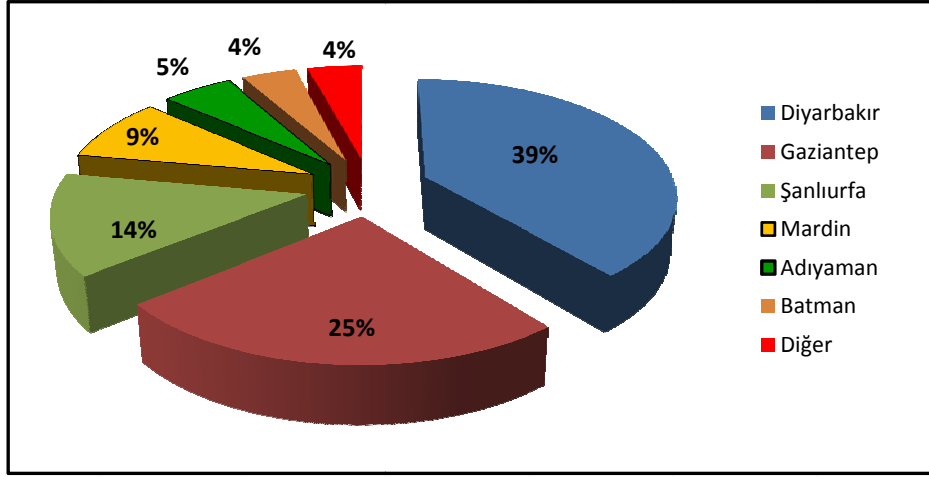
Şekil 7: GAP Bölgesinin Yıllar İtibariyle Turist Sayısı

Şekil 7'de de görüldüğü gibi 2002'de toplam 790.334 olan turist sayısı 2009'da 1.361.468'e yükselmişse de, bu Türkiye toplamı içinde önemsiz sayılabilecek bir değerdir (%5.1). Bölgenin turist sayısının Türkiye geneline göre düşük olması turizm potansiyelinin yeterince kullanılmadığını göstermektedir. Özellikle yabancı turist sayısı hala azdır. Bölgenin turizm altyapısının süratle geliştirilmesi ve bölgenin tanıtımının yapılmasına ihtiyaç vardır. Yabancı turist durumuna baktığımızda 2002 yılında 67.006 iken bu değer 2009 yılına gelindiğinde 99.039'a yükselmiş ancak yabancı turist oranı hala çok düşük seviyelerdedir (2002'de %8.4; 2009'da %7.2) (Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri, 2011).

2009 yılı itibariyle Turist sayısının illere göre dağılımına gelince 532.056 ile Diyarbakır ilk sırada yer almaktadır (Şekil 8). Bunun 510.986'sı yerli, 21.070'i de yabancı turistlerden oluşmaktadır. İkinci sırada 340.661 turist ile Gaziantep gelmekte olup bu değer 303.440'ı yerli, 37.221'i yabancı turistlerdir. Gaziantep proje bölgesi dahilinde yabancı turistlerin en fazla ziyaret ettiği ildir. 12.693'ü yabancı, 174.088'i yerli olmak üzere toplam 186.781 turisti ile üçüncü sırada Şanlıurfa yer almaktadır. Bu üç ilimizi sırasıyla Mardin



(118.177), Adıyaman (72.761), Batman (55.557), Şırnak (31.602), Siirt (15.655) ve Kilis (8.218) takip etmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri, 2011).



Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011.

Şekil 8: 2009 Yılı İtibariyle Proje Bölgesine Gelen Turistlerin İllere Göre Dağılımı

Bölgede konaklama tesisleri ve yatak sayısı yetersiz olup bölge Türkiye turizminden yeteri kadar pay alamamaktadır. 2010 yılı itibariyle proje bölgesinde 48 odalı bir apart otel, 1 butik otel (76 odalı) ve 2 özel tesis (69 odalı) olmak üzere toplam oda sayısı 3.466, yatak sayısı da 7.182 turizm yatırım belgesi tesis bulunmaktadır. Aynı yıl 44 odalı bir köy evi (115 yataklı) bulunan bölgede 4.736 odalı ve 9.513 yatak kapasiteli turizm işletmesi belgesine sahip tesisler bulunmakta olup bunlar içerisinde yatak sayısı bakımından sırasıyla Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin ilk sırada yer almaktadır.

İller	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletmesi Belgeli		
	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Adıyaman	3	311	642	4	244	489
Batman	1	70	126	6	372	759
Diyarbakır	3	460	921	15	904	1.773
Gaziantep	9	607	1.263	31	1.981	3.961
Kilis	-	-	-	1	22	45
Mardin	10	1.005	2.099	11	543	1.098
Siirt	1	96	192	-	-	-
Şanlıurfa	4	533	1.135	9	580	1.175
Şırnak	2	384	804	2	90	177
TOPLAM	33	3.466	7.182	79	4.736	9.513

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011.

Tablo 10: GAP Bölgesi'ndeki Turistik Tesis, Oda ve Yatak Sayıları

GAP kapsamında yapılan yatırımların (konaklama, ulaşım vb.) bölgede turizmin gelişmesindeki katkısı yadsınamaz. Ancak bazı olumsuzlukları da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Buna en tipik örnek barajların bazı kültür varlıklarını sular altında bırakmaları verilebilir. Barajlar proje safhasında iken kültür mirasının taşınması veya korunmaya alınması gerekirken baraj inşası ile birlikte yapılan bu işlemler çoğu zaman tamamlanamamaktadır. Bunun en tipik örneği ise Zeugma'dır. Sadece Zeugma değil Ilısu Barajı'nda Hasankeyf için aynı tehlikeyi yaratmıştır.



Bölge turizmi için yapılacak çalışmalar oldukça fazladır. Proje kapsamında turizm çok alt sıralarda kalmış ve yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Bu konuda kat edilmesi gereken çok uzun bir mesafe bulunmaktadır.

PROJE BÖLGESİNDE ULAŞIM

GAP bölgesinde daha önce planlanmış olan Gaziantep – Şanlıurfa otoyolu (137 km.'si Gaziantep, 146 km.'si Şanlıurfa olmak üzere toplam 283 km.) trafiğe açılmıştır. GAP Eylem Planı döneminde 833 km.'si bölünmüş 1.466 km. il ve devlet yolu yapılmıştır.

Bölgede demiryolunu canlandırmak için gar binası restorasyonu tamamlanmış, gar sahasındaki mayınlar temizlenerek Çobanbey Sınır Kapısı açılmış ve Gaziantep – Halep arasında yolcu tren seferleri yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep ve Kahramanmaraş sınırları içinde 122 km.'lik hat yenilenmiştir.

Ulaşımında en büyük atılım havayollarında gerçekleşmiştir. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Siirt, Mardin havaalanlarına ilave olarak Şanlıurfa'nın kuzeyinde Taşdağı mevkiinde "GAP Uluslararası Havalimanı" hizmete açılmıştır. Şırnak Havalimanı inşaatına da 2010 yılında başlanmıştır.

Sonuç olarak ulaşım konusunda bölgede hedeflenen projelerin birçoğu tamamlanmıştır.

PROJE KAPSAMINDA BÖLGEDE YAPILAN DİĞER ÇALIŞMALAR

1-) GAP Bölgesi Halk Sağlığı Projesi kapsamında iki alt projeden biri olan Diyarbakır ve Batman illerinde sıtma kontrol çalışmaları güçlendirilmesi projesi 2005 yılında bitmiştir (GAP – BKİ, 2011, 55).

2-) 2003 – 2010 yılları arasında 47.692 konut planlanmış olup tamamlanan konut sayısı 27.090'ı bulmuştur (GAP – BKİ, 2011, 53). TOKİ 20.602 konutu projesine almış, bunlardan 9.108'i uygulamada, 11.494'ü planlama aşamasındadır.

3-) Sosyal Eylem Planı çerçevesinde GAP bölgesinde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıya danışmanlık hizmeti vermek amacıyla Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa'da Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM) açılmıştır.

4-) Bölgede kadın statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma sürecine entegrasyonu amacıyla Mardin (5), Şırnak (5), Siirt (4), Şanlıurfa (3), Batman (2), Adıyaman (1), Gaziantep (1) ve Kilis (1) illerinde toplam 22 adet Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) kurulmuştur.

5-) 2008 – 2010 döneminde GAP illerinde 6.101 ha. alanda ağaçlandırma, 21.060 ha. alanda rehabilitasyon, 18.748 ha. alanda erozyon kontrolü, 450 ha. alanda mera ıslahı çalışması yapılmış ve 28.772.000 adet fidan üretimi gerçekleştirilmiştir. Eylem Planı'nda öngörülen 48.050 ha. alanın 27.459 hektarı tamamlanmış ve %57 düzeyinde fiziki gerçekleşme sağlanmış, fidan üretimindeki gerçekleşme oranı ise %71 civarında olmuştur.

6-) GAP Eylem Planı'nda bütün eğitim kademelerinin fiziki ve beşeri altyapısı geliştirilecek ve okullaşma oranı; okul öncesi eğitimde %23'ten %50'ye; ilköğretimde %94'ten %100'e; ortaöğretimde %58'den %90'a çıkartılması planlanmış bu alanda yatırımlar sürmekte, çalışmalar sonucu 2009 – 2010 döneminde okul öncesinde %37.56'ya, ilköğretimde %97.11'e, ortaöğretimde de %45.20'ye çıkartılmıştır. Böylece okullaşma oranında hatırı sayılır bir gelişme kaydedilmiştir. Eylem Planı'nda ilköğretimde yapılması öngörülen derslik (8.699) sayısının %33'ü (2.883) gerçekleştirilmiştir. Ortaöğretimde ise planlanan 2.930 derslikten %44.8'i tamamlanmış, 1.263'ünün yapımı devam etmektedir. Ayrıca 7.000 öğrenci kapasiteli 7 adet öğrenci yurdu yapılmakta olup, yenilerinin de ihalesi yapılmıştır.



7-) Proje kapsamında sağlık göstergelerinin yükseltilmesi ve sağlık hizmetlerini iyileştirmek ve bölgenin temel sağlık göstergelerini ülke ortalamasına yaklaştırmak hedeflenmiştir. 2008 yılında 10.000 kişiye düşen yatak sayısı Türkiye genelinde 262, GAP bölgesinde ise 160'tır. Bölgede kişi başına düşen yatak sayısı itibariyle Şanlıurfa (123) en kötü durumdadır. Diyarbakır 223 ile Güneydoğu Anadolu ortalamasının üzerinde olmasına rağmen Türkiye değerine göre oldukça düşüktür. Diğer illerin değerleri adı geçen iki ilin arasında bulunmaktadır (Anonim, 2010: 48). Sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak için bölgede 3.098 adet yatak kapasitesi olan hastaneler, 12 sağlık ocağı, 14 aile sağlığı, 5 adet ağız ve diş sağlığı merkezlerinin inşaatları devam etmektedir.

8-) Çok tartışılan Ilısu Projesi'nin kredi anlaşması 27.01.2010 tarihinde yürürlüğe girmiş ve inşaatına başlanmıştır.

9-) Projede içme suyu, atık su ve katı atık altyapısının geliştirilmesi planlanmıştır. Bu amaçla bölgedeki birçok yerleşmenin su ihtiyacı sağlanmış olup 7 belediyede içme ve kullanma suyu arıtma tesisi yapılmıştır. Bunlar; Gaziantep (2), Diyarbakır (1), Kilis (1), Mardin (1), Şanlıurfa (1), Şırnak (1)'tir.

10-) GAP bölgesinde Mardin ve Gaziantep olmak üzere iki serbest bölge kurulmuştur. 2010 yılı sonu itibariyle Mardin Serbest Bölgesi'nde 6.9 milyon, Gaziantep Serbest Bölgesi'nde de 128.9 milyon dolarlık ticaret hacmi gerçekleşmiştir.

PROJE KAPSAMINDA YAPILMASI GEREKLİ ÇALIŞMALAR

Güneydoğu Anadolu Projesi, başlangıçta sulama ve enerji projesi olsa da daha sonra bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirecek bir yapısal geliştirme projesi haline getirilmiştir. Proje kapsamında bugüne kadar yapılması gereken arazilerin sulanması, tarım, hayvancılık, istihdam, eğitim, altyapı, sağlık, çevre, kültür, yerel hammadde kullanarak sanayi yatırımları gibi entegre projenin bütünü oluşturulan kısımlar planlamanın gerisinde kalmıştır. Projeden beklenen sonucun elde edilebilmesi için yapılması gerekli çalışmaları kısaca özetlersek:

GAP'ta sulama alanlarını genişleterek tarımsal gelir artışı hedeflenmiştir. Oysa 2012 yılına gelindiğinde bu hedefin çok gerisinde kalınmıştır. Bu yüzden sulama çalışmalarına hız verilmesi ve bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Ayrıca sulamaya açılan alanlarda çiftçi yoğun bir şekilde eğitilmelidir. Sulama ile birlikte drenaj çalışmaları da tamamlanmalıdır. Aksi takdirde sulama konusunda yeterli tecrübesi olmayan çiftçilerin eğitimsizliği ile topraklarda aşırı sulama ve drenaj eksikliği birleşince daha öncede bahsedildiği gibi tuzlanma meydana gelebilecektir.

Arazi düzenleme ve toplulaştırma çalışmaları ile tarla içi hizmetlerin geliştirilmesi sulama projesinden beklenen faydayı artıracaktır. Tüm Türkiye'de ve proje bölgesinde bozulmuş olan mülkiyet sistemi ve tarımsal yapıyı düzeltmek için tarım ve toprak reformu çalışmalarına hız verilmesi gerekmektedir.

Arazi toplulaştırma projelerinin sulama şebekesi ihalesinden önce tamamlanması ve sulama projelerinin toplulaştırma planına uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bunun için bütçeden ayrılan payın artırılması yanında mevzuatla ilgili çözümlere de ihtiyaç vardır. "3083 Sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu" kapsamında Şanlıurfa ili 1986 yılında uygulama bölgesi ilan edilmiş olup sadece 170.000 ha.'lık bir alanda gerçekleştirilmiş, diğer bölgelerde ise önemli bir çalışma yapılmamıştır. Tarım alanlarının önemli bir bölümü küçük bir kitlenin elinde toplanmış olup çiftçilerin %50'ye yakını topraksızdır. Tarım sektöründe ekonomik işletme büyüklüğüne dönük proje çalışmalarına önem verilmesi gerekmektedir. Toplam işletme sayısının %9'unu oluşturan 50 hektardan büyük işletmeler bölgede işlenen toprağın %29'unu elinde bulundurur (Demir,



2003: 197). Geri kalan topraklar bir aileyi geçindiremeyecek kadar küçük olduğundan kırdan şehre göçü hızlandırmaktadır. Toprak dağılımındaki bu dengesizlikler düzeltilmeden yapılacak sulama, toprak tesviyesi, toplulaştırma, ürün deseni planlaması gibi çalışmalardan herkes aynı oranda faydalanamayacaktır. Bu yüzden bölgede köklü ve kalıcı tarım reformu çalışmalarına hız verilmelidir.

Hayvancılık teşvik edilmeli, eğitim ve sağlık hizmetleri, ulaşım, organize sanayi bölgeleri projeleri bir an önce tamamlanmalıdır. Özellikle büyük bir turizm potansiyeline sahip bölgede bu alandaki eksiklikler iyi bir şekilde tespit edilerek gerekli altyapı çalışmalarına öncelik verilmelidir.

Bölgeye yapılan yatırımlardan elde edilecek karların bölge kalkınması ve yeni yatırımlarda yöre halkının kara ortak edilecek şirket ortaklıkları veya kooperatif tipi kuruluşlara öncelik verilmelidir. Ayrıca tarımsal örgütlenme özendirilmelidir. Organik tarım faaliyetleri yaygınlaştırılmalı, mayınlı araziler temizlenerek tarıma kazandırılmalıdır.

Bölgede işsizlik büyük boyutlardadır. Kırsal alanlardaki problemlerden dolayı şehirlere yığılan ve herhangi bir becerisi olmayan kişilere kendi işlerini kurmalarına yönelik eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmelidir.

Hidroelektrik dışında yenilenebilir enerji kaynaklarından (Rüzgar, güneş gibi) yararlanmak için çalışmalar yapılmalıdır.

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Projesi, bölgenin sosyo – ekonomik düzeyini yükseltmek, bölgeler arası eşitsizliği gidermek, ulusal kalkındırmayı hızlandırmak amacıyla hazırlanmıştır. Zengin toprak, su ve insan potansiyelinin etkin kullanımı ile bölge halkının hayat standardı, gelir düzeyi, istihdam olanakları artarken Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına büyük katkıda bulunacaktır.

Proje Türkiye'nin uygulamaya koyduğu en büyük, dünyanın da sayılı projelerinden biridir. Tarım alanında GAP'tan beklenen sonucun elde edilmesi uygun sulama yöntemleri, sulamaya açılacak alanların iyi değerlendirilmesi, bölgede nadasın kaldırılmasıyla senede 2 ürünün alınmasına bağlıdır. Projenin başarısını orta ve uzun dönemde üreticilerin eğitim ve yayım hizmetleri, yenilikleri benimseme derecesi de önemli ölçüde etkileyecektir. Son dönemde dünyada yaşanan kuraklık nedeniyle gıda arzında azalma ve buna bağlı olarak fiyatlardaki artış tarımsal ve hayvansal üretimin ne denli önemli olduğunu göz önüne sermiştir. Son yıllarda Körfez ülkeleri ve İsrail'in bölgede tarım arazisi satın alma veya uzun süreli kiralama girişimleri dikkat çekicidir.

Türkiye'de 1995 – 2001 yılları başında yaşanan ekonomik krizler ve artan kamu kesimi finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinde önemli sapmalar olmuştur. Bütçeden yatırımlara ayrılacak para hedeflenen seviyede gerçekleşmemiştir. GAP yatırım ödeneklerinin genel olarak aldığı payın faaliyete geçtiği dönemden günümüze kadar inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Buna göre ulusal bütçeden en fazla pay aldığı dönem %8.5'tir. Bölge nüfusunun kalabalık ve bölgenin gelişmişlik boyutu da katılırsa bütçeden bölgeye ayrılan payın çok düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Rakamlar bölgede tarımsal yapının ağırlığını koruduğu, sanayide çalışanların toplam çalışanlar arasında oranının çok az olduğunu göstermektedir. Bunun tek istisnası Gaziantep'tir. Son 25 yıllık süreçte bölgede yaşanan terör olayları sanayi yatırımlarını zorlaştırmış, planlamaların iç desteklerden yoksun kalması özel sektör yatırımlarının daha fazla batıya yönelmesine sebep olmuştur. Oysa planda tarım ve hayvancılığa dayalı sanayinin geliştirilmesi öngörülmüştü.



Ekonomik ağırlığı tarım ve hayvancılık oluşturmasına rağmen tarım yeterli istihdam yaratamamıştır. Toprak dağılımının eşitsiz, toprak ve su kaynaklarının gelişmemiş olması tarım için çok önemli olan sulama çalışmalarının tamamlanamaması nedeniyle hedeflenen ölçüde gerçekleşmemiş, yapısal sorunların çözümlenmesi konusu istenen düzeye ulaşamamış ve projenin bitiş tarihi de 2023'e ertelenmiştir.

Bölgenin Ortadoğu pazarına yakınlığı hem hayvansal hem bitkisel ürünlerin ulaştırma maliyetinin düşük olmasında önemli bir avantajdır. Bu yüzden bölgeden yapılan ihracatta artış görülmüştür. 2002 yılında 689 milyon dolar iken 2010 yılında 5.2 milyon dolara yükselmiş ve bölgeden yapılan ihracatın Türkiye toplamı içindeki payı %1'den %4.5'e yükselmiştir.

Elde edilen bütün kazanımlara rağmen gelişmişlik farkları bugünde varlığını sürdürmektedir, her ne kadar GAP ile yerel kaynak ve potansiyelin harekete geçirilmesi işsizliğin azaltılması, rekabetin gelişmesiyle bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmişlik farkının azaltılması ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmişse de pek mümkün olmamıştır.

KAYNAKÇA

AKESEN, A., (2009). Türkiye Ekoturizm Potansiyelinde GAP Bölgesi'nin Yeri ve Önemi, Orman ve Av Dergisi, Sayı: 6, Kasım – Aralık 2009, s. 14 – 20.

BAŞIBÜYÜK, A., (2004). Coğrafi Açından Türkiye'de Kırsal Kalkınma Sorunu, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 12, s. 43 – 66, Erzurum.

BENEK, S., (2009). Ortaya Çıkışı, Gelişme Seyri ve Bölgeye Etkileri Bakımından Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: Cilt: 64, Sayı: 3, s. 46 – 71, Ankara.

BOZ, B., VOLKAN, F., (2006). Güneydoğu Anadolu Projesi Neden ve Nasıl Acilen Gerçekleştirilmeli, TMMOB Su Politikaları Kongresi, Bildiriler Kitabı Cilt:1, s. 115 – 122, Ankara.

Devlet Su İşleri (D.S.İ.), (2002). GAP 2006, Dicle – Fırat Havzaları ve Güneydoğu Anadolu Projesi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı D.S.İ. Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

DEMİR, E., (2003). Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Ülke Ekonomisine Katkısı ve Bölge Yerleşim Alanlarına Etkisi, Gazi Üniv., Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 3, s. 189 – 205, Ankara.

ERAKTAN, G., AKSOY, S., KUHNEN F., OLAN, E., WINKLER, W., (2002). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Tarım Teknolojilerindeki Değişimin Üretici Davranışlarına ve Bunun Çevreye Olası Etkileri, ÇESAV Yayın No: 3, s. 199, Ankara.

GAP – BKİ, (1999). 1998 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

GAP – BKİ, (2008). GAP Eylem Planı (2008 – 2012), Ankara.

GAP – BKİ, (2011). Güneydoğu Anadolu Projesi Yönetici El Kitabı, s. 53.

Karacadağ Kalkınma Ajansı, (2010). TRC2 Diyarbakır – Şanlıurfa Bölgesi 2010 Yılı Ön Bölgesel Gelişme Planı, TDV Yayın Mat., s. 168, Ankara.

KOÇAK, R., (2006). GAP Bölgesinde Arıcılık, Türk Tarım Dergisi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Mayıs – Haziran 2006, Sayı: 169, Ankara.

SAKARYA, E., ARAL, Y., AYDIN, E., (2008). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Kalkınmasında Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hayvancılığın Önemi, Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, Sayı: 79(2), s. 35 – 42, Ankara.

SORGUÇ, N., (2002). Güneydoğu Anadolu Projesine Bakış (1988 – 2001), Planlama Dergisi, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı, s. 337 – 348, Ankara.

SÖĞÜTLÜOĞLU, B. A., (1994). Güneydoğu Anadolu Projesi Nedir?, İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Dergisi, Cilt/Sayı: 11, s. 145 – 150 İstanbul.



AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 36

Mayıs – Haziran 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>



ŞAHİN, G., (2010). “Türkiye Tarımında Nadas”, I. Ulusal Toprak ve Su Kaynakları Kongresi, 1 – 4 Haziran 2010 / Eskişehir.

ŞAHİN, G., (2011). “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Örtü Altı Yetiştiriciliğinde Jeotermal Enerjiden Yararlanma”, GAP VI. Tarım Kongresi, 09 – 12 Mayıs 2011, Şanlıurfa.

TAŞLIGİL, N., ŞAHİN, G., 2010. “Türkiye’de Keçi Yetiştiriciliğinin Coğrafi Dağılımı”, II. Ulusal Keçicilik Kongresi, 24 – 26 Haziran 2010 / Çanakkale.

YILDIZ, D., (2009). GAP Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler, Truva Yayınları, Yayın No: 260, I. Baskı, s. 288, İstanbul.

YILDIZ, Ö., (2008). GAP İllerinde Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm, Ege Akademik Bakış, Sayı: 8 (1), s. 287 – 300, İzmir.